

Frederik Munk til Krogsgård

Af Bue Kaae.

I juli 1585 fik den 20-årige Hans Munk til Vissebjerg og den 19-årige Frederik Munk til Oksvang gennem et kongeligt brev som myndige unge mænd overdraget den fulde rådighed over det gods, som Erik Lykke til Skovgård indtil da havde bestyret som værge for dem og deres søstre.¹⁾ Begge de unge mænd måtte synes vel udrustede til selv at varetage deres og deres søstres interesser. De havde fra deres drengeår været under de bedste pædagogers påvirkning, i Ribe på Puggård hos Peder Hegelund, i Strasbourg hos Johannes Sturm; de havde ved rejser rundt til fremragende udenlandske universiteter modtaget indtryk af de store forhold ude i Europa; de havde gode forbindelser blandt deres standsfæller og nød i stor udstrækning Frederik II.s bevågenhed. Det var så tydeligt, at deres moder, den myndige Dorthé Galt, i sin korte enkestand før sin død 1579 målbevidst havde lagt en embedsmandskarriere til rette for sine sønner, men det var lige så tydeligt, at de to unge mænd i højere grad følte sig fristet af en tilværelse som jordrotter. Der var for dem som for

andre adelsmænd noget stærkt dragende i at råde over jord og bønder.²⁾

Siden århundredets midte var prisen på rug og byg stærkt stigende, en læst korn kunde i 1572 sælges for 50 dl., 1573 faldt prisen dog til 42 dl. for at blive stående her til op i 1590'erne, da der fandt en voldsom prisstigning sted, således at en læst korn i løbet af få år betaltes med 84 dl. Det var hollandske købmænd, der overtog den danske overskudsproduktion af korn, og som med de svingninger, som kornhandelen nu engang medførte, sikrede dansk landbrug stigende priser på kornet til op i 1620'erne.

Ligeledes kunde den danske adelsmand på sine gårde producere smør under så gode konjunkturer, at prisen fra midten af århundredet til århundredets slutning steg til ca. det dobbelte.

Dertil kom, at den danske adel i studeeksporten sydpå i det 16. årh. havde indtjeningsmuligheder, der nok kunde kalde på foretagsomhed og fantasi.³⁾ Allerede fra skoleårene i Ribe må de to adelsdrengene have fået en fornemmelse af denne vigtige handel, når brølende kvæg og råbende drivere trængtes i Ribe gader. Den slæbende lyd af de utallige klove over de toppede brosten må have været dem inderligt fortrolig.

Allerede ved afregningen med Erik Lykke, som for sit besvær med værgemålet for de forældrelose adelsbørn mente sig berettiget til at forlange 3000 dl., viste de to unge adelsmænd sig i besiddelse af udprægede forhandlingsevner. De nægtede at betale, idet de gjorde gældende, at kongen havde beskikket ham som væрге for dem, og henstillede trøstigt sagen til kongens afgørelse. De blev heller ikke skuffede. Erik Lykke kunde nok så meget

pukke på, at ingen af deres nærmeste slægt vilde have overtaget værgemålet vederlagsfrit, og at han i enhver henseende havde varetaget deres interesser på det bedste; resultatet blev, at Erik Lykke måtte lade sig nøje med 900 dl., som kongen anmodede de unge adelsmænd om at betale i betragtning af, at deres værge havde haft bekostning og besvær for deres skyld.⁴⁾

Således vidste Frederik Munk sig i sikker besiddelse af Oksvang, Ribebispens gamle hovedgård, der gennem kronen var kommet i Munk'ernes besiddelse, med jordebøger, registre, gældsbreve, inventarium m. m.⁵⁾

Som den ældste har Hans Munk til Visselbjerg vel overtaget værgemålet for sine søstre Maren og Sofie Munk⁶⁾; en tredie søster, Ingeborg, døde allerede som 9-årig⁷⁾, vel før hendes brødre blev myndige. Omtrent samtidig har hans broder sikkert overtaget værgemålet for kusinerne Anne Munk til Tranemosegård og Else Munk til Tåbdrup⁸⁾, døtre af Christen Munk til Tåbdrup (Tyrstrup h.), der 1556-72 var statholder i Norge og i Syvårskrigen ledede krigen mod Sverige her.⁹⁾

10. februar 1585 kunde fogden på Visselbjerg, Søren Skriver, for sidste gang over for kronen på Jørgen Munks umyndige børns vegne gøre regnskab for deres fæsteafgift af kronens part af korn-tienden i Skads herred. Den beløb sig for Fåborg s. til 14 ørtug rug, 4 ørtug byg, for Hostrup s. til 8 ørtug rug og 5 ørtug byg, for Alslev s. til 10 ørtug rug og 4 ørtug byg og for Vester Nebel s. til 10 ørtug rug, 6 ørtug byg og 1 ørtug havre; dette blev tilsammen omsat i penge 82 dl. 1 ort. Brøndum s. havde de ligeledes i fæste — afgiften var 18 ørtug rug og 8 ørtug byg; men denne afgift var siden

1580 overladt kirkeværgerne ved Sorte Brødre kirke i Ribe til brug for kirkens bygning efter den store brand 4. sept. dette år.¹⁰⁾

Disse sognetiender overtog nu de to brødre, og senere viste det sig, at de fordelte dem mellem sig således: Hans Munk overtog Alslev s., Fåborg s. og Hostrup s. for den samme fæsteafgift som tidligere, Frederik Munk overtog på samme måde Brøndum s., mens det lykkedes ham at få fæsteafgiften for Vester Nebel s. nedsat til 7½ ørtug rug og 4 ørtug byg.¹¹⁾

Ved Frederik Munks overtagelse af Oksvang var landbrugskonjunkturerne forbigående ikke de allerbedste, heller ikke hvad angik øksneeksporten, da afsætningsmulighederne i Nederlandene var usikre som følge af krigen mod Spanien.¹²⁾

1585 erobrede den fremragende statsmand og feltherre Alexander Farnese efter et års belejring Antwerpen, Nederlandenes rigeste by, og de frie Nederlande mod nord syntes ligesom Flandern og Brabant mod syd at være Spaniens sikre bytte. Dette betød en stærk trussel for England; dronning Elisabeth I sendte sin yndling, den ikke videre fremragende Leicester, til hjælp med en hær, som ganske vist ikke udrettede meget. Alexander Farnese stod tilsyneladende som sikker sejrherre; men i efteråret 1588 blev den store Armada tilintetgjort.

Efter 1588 ændredes stillingen totalt for de frie nederlændere¹³⁾, hvis foretagsomhed på handelens område atter kunde udfolde sig frit, noget, som hurtigt sporedes i bedre afsætningsmuligheder for den vigtigste danske eksportvare, studene, og som følge deraf for det danske landbrug i sin helhed.¹⁴⁾

Også i Vestjylland mærkedes det nye opsving,

udskibningen fra Ribe i forårs månederne tog til, drivervejene blev i forårs- og efterårsmånederne i stigende grad befærdet af drivere med deres flokke af magre og halvfede stude — på vej mod Husum og andre markeder.¹⁵⁾ I Peder Hegelunds almanakker¹⁶⁾ fra disse år kan vi følge den store aktivitet, der udfoldedes ved eksporten af øksne: f. eks. 6.4.1589: Vore købmænd skibede øksne. 17.3.1590: Øksnekøbmændene drog af sted. 18.3. samme år: Øksneskibene sejlede ud. 17.3.1591: Købmændene driver øksne til Elben. 12.3.1593: Øksnekøbmænd slager deres fæ igennem Ribe. 26.3. samme år: Hans Hegelund skibede hans øksne til Holland. 22.3.1594: På fredag middag skibede ved 40 øksneskibe her ud for Ribe. 28.3.(?) samme år: Samme aften blev mange deres øksne opskibede igen. 17.4.1598: Øksneskibe løb af til Holland, 60 skibe. 25.3.1599: Mange øksneskibe løb heraf til Holland på søndag, mandag, tirsdag.

Det kan under disse forhold se pauvert ud, at den unge Frederik Munk for at stabilisere sine forhold i marts 1588 ved sin kongelige velynders hjælp søgte at få et mageskifte i stand med kapitlet i Ribe, således at han kunde erhverve en gård i Briksbøl, der lå til kantordømmet, og som Peder Nielsen havde i fæste med en årlig landgilde af 4½ ørtug rug, et brændsvin*) og gæsteri »dog alle tre parter af tienden, som altid haver fulgt kantonen udi samme landgilde indregnet«¹⁷⁾). Det var den sidste gunstbevisning, som Frederik II viste ham; men mageskiftet blev forhindret af forskellige grunde, bl. a. kongens sygdom og død, hvad der havde til følge, at Frederik Munk ikke fik kon-

*) Brændsvin = et oldensvin, der, fordi det skal drives til skovs, er brændemærket.

gelig skrivelse til kapitlet. Med få måneders opsættelse blev sagen dog ordnet, da formynderregeringen, som det synes lidt tøvende og modvilligt, støttede ham i hans forehavende. Hans optræden ved den lejlighed har nok været af en sådan art, at formynderregeringen følte sig foranlediget til at advare kapitlet om nøje at påse, at det ikke blev snydt.¹⁸⁾ Ved mageskiftet 26. nov. 1588 gav Frederik Munk til kapitlet og kantordømmet i Ribe en gård i Janderup s., Vester h., ved navn Bandsbjerg, som Niels Rasch da havde i fæste for en årlig landgilde af en halv tønde smør, 2 ørtug rug, 2 ørtug byg, et brændsvin, dertil et bol med et gadehus i Lille Hannevang i Billum s. med en årlig landgilde af 1 ørtug rug og 9 sk. dansk.¹⁹⁾

Lad os håbe, at Peder Hegelund, der som »Notarius Capituli Ripensis« var medvirkende ved dette mageskifte, ikke har fundet anledning til at drage sine alment anerkendte evner som vejleder for udommen i tvivl.

At formynderregeringen var berettiget til at stille sig lidt afventende over for den unge adelsmand, finder støtte i den hensynsløse måde, hvorpå han i 1590 behandlede Hans Sørensen i Skonager*), der

*) Skrivemåden *Skover* i Kanc. brevb. 1588-92, s. 434, er en af udgiverne normaliseret gengivelse af *Skouer* i Kancelliets kopibøger (Jyske Tegnelser 4, 171). Selv om det ikke helt kan afvises, at denne form kan være en forskrivning af en til det nuværende Skovsende (ældre Skovende) i Vester Starup s. svarende form, er det dog rimeligt at antage, at der foreligger en fejllæsning af *Skoner* i originalbrevet. Oluf Nielsen læser i sin bog om Skads herred Skåner. (s. 19). En identificering af *Skoner* med det nuværende Skonager i Næsbjerg s. volder ingen vanskeligheder, idet efterledet -ager først optræder i det 17. årh. (Mandtalslisten 1606: Skonn Agger), medens navnet forekommer i flere senmiddelalderlige diplomer i formerne *Skonør* (11/6 1462) og *Skoner* (f. eks. 12/11 1461). - (Efter velvillig meddelelse fra Stednavneudvalget.)

kunde klage over, at Frederik Munks folk i for-
ening med en fredløs var trængt ind i hans gård
og havde kastet hans gods ud i det fri. Formyn-
derregeringen udbad sig nærmere forklaring, for
at man kunde give tilbørlig besked, hvis den for-
urettede Hans Sørensen yderligere skulle have no-
get at klage over.²⁰⁾ Der skulde med andre ord
grovere forseelser til, før den adelige formynder-
regering følte sig foranlediget til at gribe ind i en
strid mellem en standsfælle og en vestjysk bonde;
og den unge adelsmands svar har naturligvis da
heller ikke stillet ham i dårligere lys, end at man
nok kunde indbyde ham til sammen med 32 andre
adelsmænd og deres hustruer og disses jomfruer
samt 7 adelsener at deltage i og bepryde nogle
bryllupshøjtideligheder på Dronningborg slot fa-
stelavnssøndag 1591.²¹⁾

Det må formodes, at Frederik Munk har været
med i dette strålende selskab af dansk adel og i
tilstrækkelig grad har haft lejlighed til at udfolde
de selskabelige færdigheder, som han havde tileg-
net sig ude i den store verden. Her, hvor så man-
ge adelsmænd har været sammen, har man sikkert
søndag og mandag fulgt alm. adelig fastelavnsskik
med sværdans, dystridt og stikken i ringen under
alskens lystighed, ligesom der nok i blandt disse
mennesker, vel ved magt, har været rig lejlighed
til at »løbe fastelavn« med al den overgivenhed,
som både Peder Palladius og Niels Hemmingsen så
kraftigt bekæmpede.²²⁾ Festlige var vel også Peder
Venstermands og Detlef Holcks bryllupper på ri-
gets stolthed, Hans Paaskes og Anthonis van Op-
bergens prægtige slot Kronborg. Til disse bryllup-
per søndagen efter St. Jacobidag - 1. aug. - 1951, var

Frederik Munk indbudt sammen med 57 andre herremænd med hustruer og 16 adelsenker.²³⁾

Men den prosaiske vestjyske hverdag har nok så meget haft sit tag i den unge adelsmand, der søgte at skabe sig en fremtid i det barske Vestjylland, der var ham så fortroligt. Det må således noteres, at han den 10. dec. 1591 fik stadfæstelsesbrev på livstid på kronens part af korntienden af Tjæreborg s. mod en årlig afgift på 12 ørtug rug og 6 ørtug byg til kirken²⁴⁾; men denne lille lejlighedsgevinst var for intet at regne mod det kup, hvorved han erhvervede Krogsgård det følgende år.

Sagen havde allerede stået på i nogen tid og tog sin begyndelse med Lauge Huitfeldt til Krumstrups død 13. nov. 1590 på Lindet (Øster Lindet s., Frøs h.). Han efterlod sig en enke, fru Maren Munk, datter af Kristoffer Munk til Krogsgård, Frederik og Hans Munks farbroder²⁵⁾; hun synes ikke at have egnet sig for denne verdens træskhed, og det har sikkert ikke været til hendes fordel, at Hans Munk til Visselbjerg blev hendes værge. Det var en alt for oplagt lejlighed for en ung hensynsløst fremadstræbende adelsmand. Endnu medens Lauge Huitfeldt stod lig på Lindet for at blive stedt til hvile i Tjæreborg kirke, mødte Frederik Munk op hos den sørgende enke med et krav på 2000 dl. i boet — det var penge, som Frederik Munk havde lånt hendes afdøde husbond. Hun har utvivlsomt følt sig som en fattig, hjælpeløs enke, som hun betegner sig, over for den påtrængende kreditor, hvis optræden hun følte sig besværet af. Resultatet blev, at Frederik Munk 17. marts 1591 kunde gå ud af Krogsgårds port med et pantebrev på 5000 gode gamle møntede uforfalskede daler; yderligere forpligtede Maren Munk sig til at udrede sin fætter

disse penge inden Phillippi et Jacobi dag - 1. maj - 1591 på Oksvang, og hvis det ikke skete, skulde hendes hovedgård som pant overgå til Frederik Munk eller hans arvinger, indtil den pågældende sum var blevet betalt. Det var Maren Munks sognepræst, Hans Jørgensen, som havde lagt hånd til dette dokument, som til vidnesbyrd var underskrevet af Kristoffer Kruse til Sønderris, Christian Lange til Bramminge og Peder Madsen til Fovr-feld, da hun ikke selv kunde skrive, men nøjedes med at sætte sit signet under.²⁶⁾ Det er vel tvivlsomt, om nogen af de implicerede af hankøn d. 17. marts har ventet, at de 5000 dl. d. 1. maj blev udbetalt på Oksvang; det skete i hvert fald ikke, og med en så god forskrivning på sig tøvede Frederik Munk naturligvis ikke et øjeblik med at gøre sine krav gældende over for fru Maren Munk, der sandsynligvis ikke forstod ret meget af det hele og derfor nægtede at udlevere sin gode gård. Frederik Munk indstævnedes naturligvis sagen for herredagen. Hans Munk, der var hendes værge, vilde ikke være sin broder imod, hvorfor landsdommeren i Nørrejylland, Hans Lindenov til Ørslev, påtog sig hendes forsvar. For Frederik Munk mødte lensmanden på Riberhus, Albret Friis til Haraldskær, som kun kunde henholde sig til pantebrevet. Hans Lindenov gjorde gældende, at det af Maren Munk udstedte gælds-brev var ugyldigt, da det var udstedt uden hendes værges eller hendes slægtninges samtykke, således som loven krævede, og at gælden efter Lauge Huitfeldt burde udbetales af fællesboet, da Maren Munk ikke skulde hæfte for den alene, men de andre arvinger også betale deres part.

Albret Friis henholdt sig blot til det omtalte

pantebrev, og 1. juli 1591 faldt herredagens dom; man fulgte Albret Friis's påstand: sagde Vi derpå så af for rette, at hun er pligtig og bør samme sit brev at holde, så længe det stander ved magt og er urykket, og hvis hun kan have sin husbonds arvinger til at tale for halv vitterlig gæld efter Vor reces, det stande hende og ubedet for.²⁷⁾ — Det henstilledes med andre ord til hende delvis at søge dækning hos arvingerne efter Lauge Huitfeldt; det har nok forekommet hende umuligt, og nogen hjælp hos Hans Munk har hun under de givne forhold ikke kunnet regne med, og på herredagen maj-juni 1592 blev sagen mellem Frederik Munk og hans kusine forligt således, at hun solgte ham Krogsgård med tilliggende bønder og gav ham skøde derpå.²⁸⁾

Det befaledes Hans Munk som hendes væрге at underskrive og besegle skødet til vitterlighed;²⁹⁾ det har han sikkert gjort med glæde, og således kom Krogsgård, som Jørgen Munk til Visselbjerg og hans hustru, Dorthe Galt, tidligere havde ejet,³⁰⁾ tilbage til deres søn. 1519 havde hans bedstefar, Hans Munk til Krogsgård, sendt 50 øksne ud af landet — det har sikkert været sønnesønnens mening ikke i den henseende at stå tilbage for bedstefaderen.³¹⁾

Det var ikke eneste gang, at Frederik Munk skulde søge sin lykke ved at handle med enlig stillede kvinder, og når Peder Hegelund i sine almanakker skriver: 4. maj 1588 var jeg hos Hans Munk og Frederik Munk på Marine Klynnes vegne, ved vi ganske vist på nærværende tidspunkt ikke, hvad sagen har drejet sig om. Men hvis den store pædagog har henvendt sig til sine gamle elever i håb om at opnå en fordel for sin ulykkeligt stillede

stedmoder, har han, som det synes, ikke haft held med sig.³²⁾

Frederik Munk var øjensynlig allerede før sin handel med fru Maren Munk klar over, at en fattig, hjælpeløs adelsenke var ilde stedt i en verden, hvor godsgridske standsfæller benyttede enhver lejlighed til at tilfredsstille deres umættelige trang til jord. Derfor sikrede de to brødre sig mod ubehageligheder af denne art, da de 17. aug. 1589 i Malmø fik deres søster Maren Munk bortgiftet til Gabriel Kaas til Tybjerggård (Tybjerg h.) og Bjersøholm (Herrevad h.) i Skåne, en søn af den fremtrædende, hovedrige lensmand sammesteds, den betydelige diplomat, rigsråden Bjørn Kaas til Starupgård ved Skive, død 1581;³³⁾ det lykkedes ved dette giftermål brødrene som erstatning for den medgift, som hun nødvendigvis måtte føre med sig i dette vistnok fordelagtige ægteskab, at få Gabriel Kaas til at underskrive et morgengavebrev, dat. 16. aug. 1589; det gik ud, at Gabriel Kaas med sin moder, fru Christence Nielsdatter Rotfelds, slægts og venners samtykke gav sin kære brud, jomfru Maren Munk, 2000 enkende*) dl. i morgengave;**) og skulde de efter hans død ikke blive hende udbetalt, skulde hun have et brugeligt pant i Tybjerggård.³⁴⁾ Det er muligt og vel også sandsynligt, at brødrene ved udfærdigelsen af denne kontrakt først og fremmest har tænkt på søstrens tarv; men der lå, som det senere viste sig, også det bag, at hvis søsteren døde før ægtemanden, hvad der, når man tog den store kvindedøde-

*) Enkende daler = in specie: udmøntet i et enkelt stykke, i modsætning til regningsmønt, »daler i mønt«.

**) Iflg. reces af 18. okt. 1577 § 1 var det bestemt, at en morgengave ikke måtte overstige 2000 dl.

lighed i datiden i betragtning, ikke var usandsynligt, så tilfaldt kravet hendes arvinger, i dette tilfælde først og fremmest hendes søskende.

Sommeren 1592 stod den unge vestjyske adelsmand da med to herregårde, Øksvang og Krosgård, og kunde med føje fremstille sig som frier på Riberhus hos lensmanden, den bjergsomme og hovedrige Albret Friis til Haraldskær, der så kløgtigt havde varetaget hans interesser på herredagen 1591, og det er vel muligt, at der allerede da var forståelse mellem den midaldrende lensmand og den energiske unge adelsmand om visse ægteskabsplaner. D. 10. sept. 1592 blev Frederik Munk i hvert tilfælde gift med den ca. 20-årige Sofie Friis på Ribe rådhus.³⁵⁾ Ribe by kunde glæde det unge brudepar med en sølvkande, der specielt var forfærdiget i dagens anledning; sølvet havde kostet 43¾ dl., og sølvsmeden fik 5½ dl. for sin umage.³⁶⁾ Lensmanden på Riberhus har med glæde kunnet bifalde forbindelsen mellem sin ældste datter og den unge aldelsmand, der i meget mindede om ham selv; han har med sindsro kunnet regne med, at medgiften ved ægteskabets indgåelse var i gode hænder, og at den del af hans rigdom, der efter hans død vilde tilfalde hende, vilde blive forvaltet med skønsomhed.

Under 14. okt. 1593 kunde den årvågne Peder Hegelund i sin almanak notere: På Krogsgård stod fru Sofie Munks barselshøjtid.

Fru Sofie Munk fødte sin mand ialt 14 børn, 7 sønner og 7 døtre.³⁷⁾ En noget håndfast psykologi vil måske heri se et udtryk for, at Sofie Friis skænkede sin mand megen huslig lykke; der er nok ikke grund til at tvivle om, at ægteskabet har været så lykkeligt, som det kunde være under de

omstændigheder, at en adelskvinde i sin evindelige barselseng gang på gang satte livet ind med samme heltemod, som krævedes af adelsmanden på slagmarken. Sofie Friis har dog nok som de fleste taget sin lod med et skønsomt sind.

Myndighederne kunde i slutningen af det så udbytterige år 1592 indbyde den lykkelige unge ægtemand og hans forhåbentlig lige så lykkelige brud til at bepryde hofmarskalk Predbjørn Bilds fastelavnsbryllup på Københavns slot d. 25. febr. 1593, hvortil der var indbudt 112 adelsmænd med deres hustruer og disses jomfruer, 34 enkefruer, samt jomfru Dorethe Gjõe.³⁸⁾

Og nu begyndte myndighederne at tildele ham officielle hverv: 28. juli 1595 fik han besked om at være til stede, når Erik Lykke til Eskær afleverede Skivehus til landsdommeren i Nørrejylland, Jørgen Friis til Krastrup. Han skulde sammen med Erik Kaas til Vorgård besigtige bygningerne og aflægge rapport.³⁹⁾

Samme år lykkedes det i øvrigt at få også den anden søster, Sofie Munk, afhændet i et tilsyneladende solidt og fordelagtigt ægteskab. 6. nov. 1595 blev den sikkert ganske unge Sofie Munk i Malmø gift med den 22-årige Henning Bille til Vrejlev kloster, en søn af den dygtige, afholdte og kulturelt interesserede skånske adelsmand Jens Bille til Lyngsgård og Billesholm; Henning Bille var i sin tid blevet opdraget sammen med den unge Christian IV; men det boglige lå nok ikke for ham. Senere kæmpede ham drabeligt til søs i Kalmar-krigen, men forsømte sine godser, kautionerede letsindigt for Otto Christoffer Rosenkrantz og satte Vrejlev kloster over styr.⁴⁰⁾

Men ikke alt lykkedes for Frederik Munk i disse

fremgangsår. Han kunde i sin bjergsomhed gå så vidt, at myndighederne måtte gribe ind. Fattigforstanderen i Husum, Hendrich Rechel, havde forskellige steder i Riberhus len ladet opkøbe den gode jyske rug til de fattiges underhold i Husum. Han havde også opkøbt nogle læster rug hos Frederik Munk og betalt ham derfor. Imidlertid var der udstedt forbud mod at udføre rug af riget, og han forlangte nu at få sine penge igen, hvad Frederik Munk ikke vilde gå ind på — dertil var situationen fra hans synspunkt for oplagt. Hendrich Rechel henvendte sig derefter til regeringen med en skrivelse fra hertug Johan Adolf af Slesvig og Holsten, som støttede fattigforstanderen i hans krav.⁴¹⁾ 29. jan. 1596 fik Frederik Munk derfor, som naturligt var, bestemt henstilling om uden indvendig at tilbagebetale pengene til Hendrich Rechel.⁴²⁾ Betegnende nok synes Frederik Munk at være den eneste i Riberhus len, der stillede sig så uvenligt over for de fattige i Husum; i hvert tilfælde udgik der ikke breve til andre i den sag.

Denne utiltalende optræden gjorde dog intet skår i det gode forhold, som han stod i til de styrende, og hans navn findes da også sammen med broderens i fortegnelsen over de adelsmænd, der nød den ære at skulle deltage i den unge konges kroning;⁴³⁾ søndag d. 29. aug. 1596 var Frederik og Hans Munk derfor sikkert at finde i det overdådige kroningstog, der mellem kl. 8 og 9 om morgenen fra det skumle Københavns slot over slotsbroen og Højbro svingede op mod Vor Frue kirke, hvor tvillingerigernes håb, den unge Christian IV, skulde krones af Sjællands biskop, Peder Vinstrup. I en pragtfuld hvid klædning, broderet med guld, sølv, silke og diamanter, og sort fløjlskappe, besat

med perler, red den statelige unge fyrste i sit herlige følge af sted på en fornem hvid hest med sølvsko. Bag paukeslageren, der larmede på to sølvkedeltrommer, og de 9 trompetere i gule silkeatlaskes trøjer, røde fløjlsbukser, sorte kapper og fløjlshatte kom det store optog af rigsråder, adelsmænd, udsendinge fra udlandet, den kongelige familie og de fyrstelige gæster m. m., alt farverigt og festligt, det gamle danske rige fuldt værdigt. I den udsmykkede Frue kirke fandt den tre timer lange højtidelige ceremoni sted. Kongen blev iklædt en rød gyldenstykkets kroningsdragt og kronet med Didrik Fiurens pragtfulde krone.

Kroningstoget bevægede sig atter mod slottet, der i anledning af den fornemme kroningsfest var blevet forsynet med et højt spir på Blåtårn. Hoved ved hoved stod den jublende mængde i de snævre gader, hvis elendige brolægning til ære for de fornemme gæster var blevet nettet så godt, det lod sig gøre. I fuldt kongeligt skrud med hermelinskappe, med krone, sværd og scepter red den smukke unge konge under en rød gyldenstykkets baldakin gennem sin ellevilde hovedstad, medens kirkeklokkerne ringede og kanonerne tordnede. Og medens det overgivne folk gjorde sig til gode med den røde og hvide vin, der strømmede ud af posten på Amagertorv, og den mægtige okse, der fyldt med stegt vildt og fugle blev drejet på spid lidt derfra, og i øvrigt i store skarer søgte til de mange kroer og kipper, hvor der gratis skænkedes øl og vin, sad de fornemme kroningsgæster til bords på slottet, nok mere adstadigt, men vel ikke mindre feststemte end det larmende folk.⁴⁴⁾

Frederik Munk havde fået det ærefulde hverv tildelt sammen med 23 andre adelsmænd at bære

mad på kongelig majestæts bord, medens et lignende antal adelsmænd fungerede som drikkemarskalker.⁴⁵⁾ Hans Munk var udset til at varte op i hertuginde af Holstens gemak.⁴⁶⁾

Dagen efter, d. 30. aug., blev kongens søster Augusta på festlig vis gift med hertug Johan Adolf af Slesvig og Holsten, og som punktum for al glæden og festligheden den dag afbrændtes et stort fyrværkeri på slotspladsen. Men ellers var de følgende dage optaget af jagter, udflugter, gilder, skuespil m. m. D. 3. sept. var der ringridning på Amager-torv, og d. 6. sept. sluttede kroningsfestlighederne af med ridderspillet på Gammeltorv med dystløb og »balgenrenden« m. m. De to Munk'er, der med heste var indskrevet til kroningen,⁴⁷⁾ har nok taget del i nogle af disse arrangementer, der i øvrigt tit antog en yderst barok og yderst overstadig karakter.

De officielle hverv fortsattes for Frederik Munks vedkommende; 12. nov. samme år beordredes han til at skifte mellem den tidligere omtalte Jørgen Friis til Krastrup og hans børn efter fru Else Bjørn.⁴⁸⁾ Og 12. april 1597 blev han beordret til sammen med Hans Lange at overdrage Riberhus til Albret Friis,⁴⁹⁾ som siden 1595 havde været lensmand på Vestervig kloster, som han 1596 ombyttede med Åkær for nu atter 1597 at blive lensmand på Riberhus.⁵⁰⁾ Siden Albret Friis 1580 var blevet lensmand på Riberhus, var det betegnende nok gang på gang lykkedes ham at forbedre sine indtjeningsmuligheder.⁵¹⁾ Mon ikke svigerfader og svigersøn ved overdragelsen af den sidste forlening forstående har blinket til hinanden?

Som et officielt hverv må det vel også betragtes, når han — sammen med broderen i øvrigt — blev

»forskrevet« til at deltage i den unge Christian IV.s lidt dystre bryllup d. 25. nov. 1597 i Haderslev.⁵²⁾ Brylluppet fandt sted i al stilhed, da kongen frygtede for pesten, som rasede i Holsten og i Nordtyskland. Brylluppets midtpunkt, den 22-årige brandenbrugske prinsesse Anna Cathrine, var farveløs og kedelig, tilstrækkelig protestantisk til, at kongen kunde gifte sig med hende;⁵³⁾ mon ikke bryllupsgæsterne ved dette triste novemberbryllup har ladet tankerne gå tilbage til de glade sommerdage i København året i forvejen?

Men det var ikke blot disse officielle og administrative hverv, som han i disse frugtbare år fik lejlighed til at binde an med — til de allerede omtalte lensoverdragelser kom f. eks. også den, som det synes, lidt besværlige overdragelse af Lundens len til Børge Trolle til Troldholm (Holsteinborg s., V. Flakkehjerg h.)⁵⁴⁾; også andre sider af samfundslivet kom han i berøring med. D. 1. maj 1598 blev den voldsomme Anders Sørensen Klyne, rådmand i Ribe, under drukkenskab alvorligt såret i sin svigersøn, biskop Peder Hegelunds hus af herredsfogden over Gørding herred, Søren Jensen Bramming, der nærmest i kådhed og omtågethed havde stukket sin drikkebroder, der døde tre dage efter den voldsomme begivenhed. Harmen blandt Anders Sørensens pårørende var stor, og energisk søgte magister Jacob Svanning at fælde drabsmanden i rådstueretten, og d. 13. juni svor tovsmandene*) ham fra sin fred;⁵⁵⁾ men nu greb lensmanden på Riberhus, Albret Friis, ind, da Anders Søren-

*) Tovsmænd = sandemænd. Iflg. Jyske lov skulde der i hvert herred være 8 sandemænd, udnævnt på livstid af kongen; de havde afgørelsen i alvorligere sager, da tinget fældede dom på grundlag af deres udtalelse — tov.

sens Klynnes slægtninge, der bl. a. besatte de fleste rådspladser, var så stærkt engagerede i sagen, at man ikke kunde vente retfærdighed for Søren Jensen Bramming. Lensmanden klagede til kongen, der til undersøgelse af sagen nedsatte en kommission bestående af adelsmændene Christoffer Kruse, Eggert Abildgård, Thomes Juel og Frederik Munk.⁵⁶⁾ D. 10. aug. 1598 erklærede de de afgivne vidnesbyrd for ugyldige.⁵⁷⁾

Også mere jævnt praktiske forhold kom han til at tage stilling til som kongelig kommissær. D. 3. april 1601 fik han ordre til sammen med lensmanden på Koldinghus, Caspar Markdanner, at besigtige digerne mellem Rudbøl og Kogen i samarbejde med hertug Johan Adolfs kommissærer og at indsende rapport om digernes tilstand m. m.⁵⁸⁾

Det kunde nok se ud, som man i toneangivende politiske kredse ventede, at Frederik Munk kunde tænke sig at videreføre de smukke embedsmands-traditioner, der fandtes både i hans fædrene og mødrene slægt. Det er muligt, at den energiske unge adelsmand har haft lyst til at vinde ære i kongens tjeneste. Men d. 24. april 1601 døde Albret Friis 59 år gammel på Riberhus,⁵⁹⁾ og hans død har sikkert været medvirkende til, at svigersønnen afgjort bestemte sig for at skaffe sig anseelse og indflydelse som en rig og driftig herremand.

Ved den hovedrige adelsmands død tilfaldt der hans seks døtre: Sofie, Anne, Lisebeth, Karen, Margrethe og Else en antagelig arv; det opgives, at hver af døtrene fik 7000 dl. i rede penge og for 20.000 dl. i jordegods.⁶⁰⁾ Hvor stor den arv var, der kunde tilfalde Sofie Friis, og hvor stor en medgift hun i sin tid førte ind i ægteskabet, får stå hen; men det i alt fald store beløb i penge og gods har

uden tvivl givet Frederik Munk forøgede muligheder for at udbygge sin stilling som producerende godsejer, et arbejde, som nok kunde kræve sin mand, hvis han for alvor ønskede at være med i udnyttelsen af de gode konjunkturer, som de udenlandske afsætningsforhold skabte for danske herremænd.

Den økonomiske afvikling af Albret Friis's embedsmandsgerning som lensmand på Riberhus kunde han som svigersøn ikke unddrage sig, og ønskede det vel heller ikke, dertil havde han alt for megen respekt for penges værdi og de muligheder, som rigtige dispositioner gav både juridisk og økonomisk. Denne afvikling gav imidlertid ikke anledning til større problemer. Arvingerne havde krav på Albret Friis's andel af stedsmålet*) for Møgeltønder len, som kongen havde købt af Bendix Rantzau til Møgeltønder, og som Albret Friis siden d. 1. maj 1600⁶¹⁾ og indtil sin død havde været lensmand for. Men da kongen eftergav halvdelen af bøndernes restance på ialt 703 dl., måtte arvingerne give afkald på det, som Albret Friis havde ført sig til indtægt af nævnte restance.⁶²⁾ Et krav fra rentekammeret på et større beløb end det, som Albret Friis havde indkrævet i landgilde af bønderne i Møgeltønder birk, kunde derimod afvises af arvingerne; d. 7. sept. 1603 kunde regnskabet mellem kronen og Albret Friis's bo afsluttes med en erklæring om, at arvingerne til rentekammeret havde indbetalt 354½ dl. 3 sk. lybsk.⁶³⁾

En udløber af afviklingen af den økonomiske side af Albret Friis's embedsførelse kom frem så

*) Ved et fæstemåls indgåelse betalte fæstebonden *stedsmål*.

sent som i 1608, da kongen viderebragte en klage fra afdøde Jens Sørensen Bucks arvinger. I 1589 havde kronen bevilget afdøde kronens part af korntienden af Sneum sogn til understøttelse ved hans studeringer. Men siden 1593 havde Albret Friis tilbageholdt denne afgift, og kongen forlangte nu, at Albret Friis's arvinger skulde tilfredsstille Jens Sørensen Bucks arvinger for restancen, så kongen kunde blive fri for deres overløb, eller hvis de havde indvendinger at gøre mod denne bestemmelse, da at erklære sig for kancelliet, så kongen kunde give Jens Sørensen Bucks arvinger et tilbørligt svar.⁶⁴)

Heller ikke afviklingen af Albret Friis's bo i det hele taget synes at have voldt synderligt besvær, selv om det nok kunde være lidt tidskrævende for en travlt optaget herremand gentagne gange at rejse fra Vestjylland til København for at procedere.

Albret Friis var i sin tid sammen med lensmanden på Holbæk slot, Christoffer Pax til Torup, landsdommeren i Skåne, Lauge Urne til Bæltebjerg, og Predbjørn Bild til Aggersborg gået i kaution for Niels Pedersen til Engelstedgård, der skyldte kongen 2000 dl., som skulde betales på Kieleromslag 1604, hvilket ikke skete, og det blev da bestemt, at Albret Friis's døtre d. 5. febr. 1604 skulde være med til at betale den omtalte sum med dobbeltrente og skadegæld, »på det de kunde være videre skade foruden«. Frederik Munk mødte derefter op på Haderslevhus for at afgøre sagen med kongens repræsentant, Gert Rantzau til Breitenburg, statholder i Slesvig-Holsten og lensmand på Haderslevhus. Skønt han havde advaret de andre implicerede, der

med andre ord ikke var så nøjeregnende i pengesager som Frederik Munk, og navnlig ikke så bjergsomme, mødte han op ene mand på Haderslevhus og indløste pantebrevet efter gældende ret for ialt 2240 dl. Den ene af kautionisterne, Predbjørn Bild, var død 1602,⁶⁵⁾ og enken, Anne Kaas til Aggersborg, havde da d. 19. febr. bud hos Frederik Munk for at klare sin part af sagen i al almindelighed; men Frederik Munk, der i sin tid med så stor fordel havde handlet penge med enken efter Lauge Huitfeldt, var ikke til sinds uden videre at modtage hendes betaling; d. 2. marts havde hun atter bud hos ham på Krogsgård for i hans egen nærværelse at tilbyde ham betaling og rente indtil den pågældende dato — forgæves. Han vilde forsøge gennem en retssag at skrue sine krav så højt op som muligt. Dernæst stævnedes han Christoffer Pax, Lauge Urne, Predbjørn Bilds enke, datteren Vilbeke Bild og svigerinderne for herredagen for at få de udlagte penge tilbage med skade, kost og tæring. Herredagens dom d. 14. maj 1604 kom naturligvis til at lyde på, at Christoffer Pax, Lauge Urne og svigerinderne skulde betale Frederik Munk hovedstol og rente med bevislig skade og interesse; fru Anne Kaas skulde betale sin og datterens andel af gælden, men ikke skadegæld fra den dag at regne, da hun havde tilbudt at betale sin gæld.⁶⁶⁾

De andre kautionister kunde så søge at dække sig ind hos Niels Pedersen til Engelstedgård.⁶⁷⁾

Et ikke helt fyldestgjort krav på 300 dl., som Frederik Garnholt, borger i Kolding, siden d. 17. okt. 1595 havde på Albret Friis, og som nu efter hans død overførtes på hans arvinger, var for samme herredag. Kun Frederik Munk mødte frem og

kunde med tilfredshed erklære, at han havde betalt, hvad han skyldte gennem sin hustru.⁶⁸⁾

Dog - knap så heldig var Frederik Munk, da han skulde klare den sag, som hospitalet i Ribe anlagde mod Albret Friis's arvinger i anledning af købet af den gamle forfaldne bispegård i Bispegade i Ribe, som Albret Friis ved auktion d. 27. maj 1598 havde erhvervet af hospitalet, dog uden at erlægge de 550 dl., som han havde budt. Han var forgæves blevet afkrævet denne betaling. Så døde Albret Friis d. 24. april 1601, og sognepræst ved domkirken, mag. Mads Pors, og rådmændene Niels Grisbæk og Bertel Struck præsenterede andendagen efter begravelsen i Skibet kirke, 5. juni 1601, hospitalets fordring med rente og tæring for Frederik Munk og for Jørgen Friis til Krastrup, der som Albret Friis's broder var formynder for Albret Friis's ugifte døtre. Det fik de dog ikke noget ud af, og sagen kom for herredsting og landsting; på Frederik Munks foranledning kom den for herredagen d. 12. marts 1606; han gjorde gældende, at salget kun fandtes optegnet i byens bog, og at der hverken fandtes bevis eller lovligt skøde; samme opskrift burde derfor ikke komme arvingerne til hinder eller skade. Dommen gik imidlertid arvingerne imod, da Albret Friis havde optrådt som ejer af den gamle bispegård, bl. a. ved at slå »en ny trind lås for døren, som endnu sidder der forslagen«, og de blev dømt til at betale de 550 dl. efter Riber bysbogs lydelse.⁶⁹⁾

Som det fremgår af disse retssager, var Frederik Munk til det yderste nøjeregnende med, at ingen fordel gik fra ham; derfor vil det også kunne forstås, at han som andre adelsmænd i datiden var på vagt, hver gang der ved et arveskifte var mulighed

for erhvervelse af gods eller penge. Navnlig de mange kvindedødsfald gav rige muligheder for proces, og som adskillige andre lod Frederik Munk i den henseende ikke nogen lejlighed gå fra sig, blot der var vinding forbundet dermed.

Vel engang i begyndelsen af 1604 døde Maren Munk, og hendes to brødre, Hans og Frederik Munk, og svogeren Henning Bille til Vrejlev kloster stævnedes nu hendes mand, Gabriel Kaas til Bjersøholm, for herredagen maj 1604. De anklagede ham for, at de med uforrettet sag var draget over til Ystad i Skåne for at få andel i skiftet efter Maren Munk, ydermere at han ikke havde tilstillet dem begravelsesbrev efter hendes død, »så de der kunde have mødt til stede og forfaret om gæld og løsøre«; dertil kom, at han ikke havde »forskikket dem nogen klar fortegnelse med gode mænds vidnesbyrd om løsøre, indgæld og udgæld«; men værst var det vel, at han havde solgt og pantsat Maren Munks jordegods, og han burde nu straks udlægge dem lige så godt gods igen, forlods udlægge dem den morgengave, han havde bebrevet hende, og den fæstengave, han havde givet hende, og endelig med sin kønsed*) efter loven udlægge, hvad løsøre samt indgæld og udgæld, der fandtes i boet ved hendes død og kunde bevises med brev og segl.

Gabriel Kaas forsvarede sig gennem en fuldmægtig med, at han ikke var pligtig til at registrere sit bo, med mindre de begærede det; morgengaven vilde han, da han havde overlevet sin hustru, ikke uden dom aflevere til arvingerne; det var rigtigt, at han havde solgt såvel sit eget som hen-

*) Kønsed = edsafleggelse ved meddomsmænd, der blev udtaget af sagsøgeren inden for edsafleggerens slægt.

des gods; men dette havde været til fælles bedste; derpå fremlagde han i retten en samlet gældspost, »på hvilken der fandtes breve og levendes røst, som skulde være rigtig.«

Dette sidste var naturligvis kun en afværgemå-
nøvre, som Frederik Munk klart gennemskuede; han fremlagde morgengavebrevet fra Malmø d. 16. aug. 1598 og holdt sig til det; og rettertingsdommen d. 15. maj gav da også klart udtryk for rettens mening; Gabriel Kaas skulde forlods af boet udlægge Marens Munks arvinger 2000 dl. morgengave med den fæstensgave, som han tidligere havde givet hende; desuden — da Gabriel Kaas mod lovens bestemmelse*) havde afhændet sin hustrus gods, skønt han ikke havde barn med hende, var han forpligtet til at udlægge til hendes arvinger »så meget og så godt gods både på landgilde, ejendom og belejlighed, som han af hendes solgt og afhændet haver«.70)

Det var et udfald, som Frederik Munk og hans medarvinger kun kunde være tilfreds med.

Tre dage efter — d. 18. maj — kunde Frederik Munk på samme herredag notere en ny triumf. Han kunde i retten præsentere sin slægtning Niels Kaas til Birkelse for et brev, dat. Viborg, St. Mikeldsdag — d. 29. sept. — 1603, hvori denne havde forpligtet sig til inden St. Martinidag — d. 11. nov. — samme år at give nøjagtigt skøde på pergament på noget gods i Østjylland og aflevere de afgifter, som han i mellemtiden havde fået deraf, til Frederik Munk eller kvitte ham derfor i det beløb, som Frederik Munk var forpligtet til at betale ham — 15.000 dl. — på Kieleromslag »i de otte dage Hellig

*) Jfr. Jyske lov 1, 35 og Eriks sjællandske lov 1, 27.

tre Konger« 1604. Men nu var Frederik Munk misfornøjet med, at en del af det omtalte gods i virkeligheden var forskrevet til Jacob Vind til Grundet, og Frederik Munk forlangte derfor, at Niels Kaas skulde tilbagebetale ham de penge, som han, Frederik Munk, allerede havde udbetalt, udlevere de breve på guld og penge, som han havde fået af ham, og i øvrigt erstatte ham med skade, kost og tæring i anledning af processen; købet skulde med andre ord gå tilbage igen. Det ønskede Niels Kaas ikke, da han ikke kunde indse, at hans mellemværende med Jacob Vind havde noget med den foreliggende sag at gøre. Han havde St. Mortensdag — den 11. nov. — på Krogsgård — i virkeligheden var det dagen efter — ladet tilstille Frederik Munk det omtalte skøde; men denne havde afvist det med den motivering, at Niels Kaas ikke kunde give ham nøjagtigt skøde på det omtalte gods, og han havde da forlangt, at handelen skulde gaa tilbage, og at han fik udleveret de penge, som han allerede havde udbetalt Niels Kaas, og de breve, denne havde modtaget.

Frederik Munk faldt i øvrigt tilbage til gammel praksis: han holdt fast ved, at skødet skulle have været ham i hænde inden St. Mortensdag; det havde ikke været tilfældet, alene af den grund burde han være fritaget for den omtalte handel.

Dommeren fulgte Frederik Munk: da sagde vi derpå således af for rette, at Frederik Munk bør for det køb, gjort var, og den Niels Kaas's tiltale kvit at være, og Niels Kaas pligtig at igengive Frederik Munk, hvis pendinge han på samme køb har oppebåret med en billig rente, som det sig bør, og stande hannom til rette for skade, kost og tæring og igen levere ham, hvis breve han hannom

og hans hustru på samme guld og pendinge givet har.⁷¹⁾

Det er muligt, at Frederik Munk har været så meget af en spillernatur, at der for ham har været noget tillokkende i det spil, som de mange processer utvivlsomt har frembudt;⁷²⁾ men det daglige liv som vestjysk godsejer var da ellers risikabelt nok. Den overhåndtagende sandflugt, der i Vestjylland som andetsteds i landet fik alt liv til at stivne, forarmede befolkningen og drev ulykkelige mennesker fra hus og hjem, har sikkert ikke været noget større problem for herren til Krogsgård og Oksvang, men ellers kunde det urolige vejrlig i det barske Vestjylland nok stille krav både til en herremands tålmod og omtanke.

Usikker var tilværelsen med vadehavet så at sige uden for Krogsgårds port. Så man fra herregårdens vinduer ud over de side eng- og marskstrækninger, kunde det flade vand derude bag de givtige enge til daglig tage sig roligt og fredeligt ud, men ved sydveststorm kunde vandet presses ind mod kysten og forårsage vandflod, således som det f. eks. skete juleaften 1593, da, som det står at læse i Peder Hegelunds almanakker, »forfærdelig stærkt sydvestvejr og stor skadelig vandflod for Ribe« forårsagede ulykke og sorg. Under d. 30. juni 1596 noterede Ribebispen i sin almanak: Stor flod for Ribe af sydvest, som gjorde store skade for byen og tog megen eng bort.

Søndag d. 3. april 1603 for en usædvanlig voldsom storm hen over det vindåbne land og havde stormflod med død og elendighed i sit følge.⁷³⁾

Men også på anden vis kunde herremandens produktionsforhold være usikre nok; i juli 1601 noterede Peder Hegelund i sin almanak: Udi dette år

1601 lod Gud vorde en ganske ringe enggrøde på jorden alle vegne, hvorfor meget »Creter« blev ødt og meget jord usået.

Netop stuedriften var et risikabelt foretagende. Ganske vist søgte regeringen ved statsindgreb at sikre så gode produktionsforhold for kronen og adelen som muligt ved forbud mod udførsel af salt kød og græsøksne for derved at skabe bedre afsætningsmuligheder for staldfodret kvæg, der netop var kronens og adelens store aktiv i udenrigshandelen. Det var rigtignok kun i meget ringe udstrækning, at danske herremænd drev egentlig kvæghandel; de var så godt som udelukkende leverandører af kvæg til inden- og udenlandske købmænd, med hvem de traf aftaler måneder i forvejen, før de i marts måned leverede kvæget til udførsel. Men de danske stude supplerede på de store nordeuropæiske kvægmarkeder kun de tyske og hollandske marskegnes store leverancer; derfor var den danske studeproduktion i høj grad udsat for de prissvingninger, som forandringer i udbud og efterspørgsel kunde forårsage.⁷⁴⁾ Men så store fordele var der trods alt forbundet med opdrætning af stude, at de danske herremænd var villige til at løbe den risiko, som dette medførte.

Frederik Munk har utvivlsomt energisk deltaget i dette studeopdræt, som hans herregårde i rigt mål egnede sig for. Også derfor arbejdede han som sine standsfæller ivrigt for at udvide sit jordtilliggende på så fordelagtige vilkår som muligt. Hans hovedrige svigerfaders død gav ham øgede muligheder for at placere sig fordelagtigt i spillet om vor førende eksportvare som i landbrugsvirksomhed i det hele taget.

D. 31. juli 1602 afkøbte han den holstenske adels-

mand Christoffer von Buchwald til Gram 9 gårde og 10 bol i Øster Lindet sogn og by i Frøs herred,⁷⁵⁾ og dette gods lagde han under Lindet Hovgård, som han i 1604 købte af sin kusine Maren Munk,⁷⁶⁾ som han tidligere, da han erhvervede Krogsgård, havde handlet så fordelagtigt med. Han har sikkert heller ikke nu med misfornøjelse lagt skødet for handelen med Christoffer von Buchwald i sin brevkiste.

Et par år senere — vel i slutningen af 1606 eller i begyndelsen af 1607 har han sandsynligvis erhvervet Rugballegård (Hover s., Tørrild h.), som tidligere havde tilhørt hans svigerinde Margrethe Friis, der d. 30. nov. 1606 var blevet gift med den skånske herremand, senere landsdommer i Skåne, Laxmand Mogens Gyldenstjerne til Bjersgård og Duege.⁷⁷⁾

D. 23. aug. 1609 blev der udstedt missive*) til lensmanden på Koldinghus, Caspar Markdanner til Rønningesøgård, og Knud Brahe til Engelsholm, lensmand på Bygholm, og det blev meddelt dem, at Frederik Munk havde klaget over, at der ikke var noget stolestade til ham, hustruen Sofie Friis og hans tjenestefolk i Hover sognekirke, skønt han havde sin sædegård Rugballegård i sognet. Det blev pålagt Caspar Markdanner og Knud Brahe at indfinde sig i den omtalte kirke og i de menige sognemænds nærværelse på belejlige steder udvise Frederik Munk de stolestader, han havde krav på.⁷⁸⁾ Den selvbevidste Frederik Munk kunde naturligvis ikke i årevis have fundet sig i en sådan behandling fra kirkeværgernes side, hvorfor det også af den grund må formodes, at han har er-

*) Missive = et kongeligt brev til en eller flere, et »lukket brev«, modsat et »åbent brev«, der er rettet til hele befolkningen.

hvervet Rugballegård på det omtalte tidspunkt. Yderligere lykkedes det ham at oprette en ny sædegård af landsbyen Sneum, hvis bønder han d. 7. nov. 1609 udvarede: han beviste på tinge, at han havde ret til byen, hvorefter den blev nedlagt.⁷⁹⁾ Det er muligt, at en del af byen har ligget til Krogsgård, og at han har købt en del, f. eks. de tre gårde og det ene bol, som hans tidligere formynder, Erik Lykke til Skovgård, d. 19. febr. 1584 erhvervede fra Kronen.⁸⁰⁾ Ved et skøde, udstedt i Viborg d. 10. maj 1610, erhvervede han desuden et bol krongods i Sneum by, som han mageskiftede mod et bol i Veldbæk.⁸¹⁾ I lensregnskaberne for Riberhus len 1610-11 står at læse, at Frederik Munk havde opkøbt Sneum by, og at han deraf havde oprettet en sædegård, hvorfor kronen i korntiende af Sneum s. kun fik 12 ørtug rug og 7½ ørtug byg. Dog forblev præstegården i Sneum ved den lejlighed i kronens besiddelse. Den nyoprettede herregård kaldte han Valsø, den senere Sneumgård.

Om Oksvang tier kilderne. På dette tidspunkt har Frederik Munk dog sikkert nedlagt herregården og lagt den under Krogsgård.

Det omtalte mageskifte med kronen havde kun været beskedent, men gav dog anledning for Frederik Munk til overvejelse af muligheden for ved yderligere mageskifter med kronen at opnå en mere fordelagtig beliggenhed for sit jordejods, noget, som kronen i og for sig kunde være interesseret i, hvis vel at mærke kronen også kunde opnå fordele ved sådanne mageskifter.

D. 7. april 1614 meddeltes det lensmanden på Bøvling, Predbjørn Gyldenstjerne til Vosborg, og lensmanden på Riberhus, Albret Skeel til Fusingø, at Frederik Munk havde indledet forhandlinger

om mageskifte med kronen af krongods i Skads herred, nemlig: 1 gård og 1 bol i Skads, 1 bol i Knude, 1 bol i Tude, alle i Skads s., 1 gård i Op-sneum, Sneum s., 1 gård i Kvaglund i Jerne s., 1 gård i Hostrup, 1 bol i Sjølborg, 1 bol i Kokspang og 2 gårde i Kravense, alle i Hostrup s., mod: 2 gårde i Hjerting og 2 gårde og 9 bol i Tobøl i Guldager s., Skads h., og i Vester Horne h. 1 gård i Rerup, Lydum s., 1 gård i Nørre Nebel, 11 agre i Nørre Nebel mark, 1 gård og to bol i Sædding, alle i Nørre Nebel s.⁸²⁾ — Albret Skeel og Predbjørn Gyldenstjerne besigtigede efter ordre godset d. 22. maj 1614 og kunde meddele, at Frederik Munk — meget betegnende — havde beregnet sit gods for højt i forhold til krongodset. Hvis kongen ikke vilde lade de 9 bol i Tobøl passere, vilde Frederik Munk blive kronen 20½ td. 3 skpr. 1 fjerd. 1 alb. korn skyldig.⁸³⁾ Det vilde kongen naturligvis ikke gå med til, og Frederik Munk fik tilhold om at udlægge kronen godt, ustraffeligt og vel belejligt jordegods. D. 29. nov. 1614 gik mageskiftet endeligt i orden: Frederik Munk opnåede det eftertragtede krongods, men måtte foruden det tilbudte jordegods i Hjerting, i Rerup og de 11 agre på Sædding mark (vel Nørre Nebel mark) afgive 2 gårde og 1 gadehus i Sædding, 2 gårde og 8 gadehuse i Tobøl, 1 gård i Præsthy med noget jord i Klinting mark, Nørre Nebel s., og 1 gård i Roust, Grimstrup s., 1 gård i Fåborg s., begge i Skads h.⁸⁴⁾

Af lensregnskaberne for Riberhus len 1615-16 fremgår det, at Frederik Munk af kronen fik overdraget gods, hvis ydelser til kronen hidtil havde udgjort:

penge - 6½ dl. 32 sk.; rug - 11½ ørtug; byg - 7½ ørtug; havre - 5½ ørtug; smør - 1½ fjerding ½

pund; svin - 5; får - 2; lam - 1; gæs - 2; høns - 6; æg - 2 snese; ved - 4 læs; kul - 2 tønder; fodernød - 1.*)

Samtidig blev indtægten for lenet forøget med: penge - 15 dl. 11½ sk.; rug - ½ læst; byg - 10½ ørtug 4 skæpper; smør - 3 fjerdingkar; svin - 9½; får - 2½; lam - 2½; gæs - 2½; høns - 5; skovvogne - 2; **) fodernød - 2.

Det fremgår ikke af lensregnskaberne, om dette er Frederik Munks modydelse ved mageskiftet.

D. 6. apr. 1614 havde han til kronen solgt Lindet Hovgård og alle de gårde og bol, som han i 1602 havde købt af Christoffer von Buchwald til Gram,⁸⁵⁾ og hele denne aktivitet står efter al sandsynlighed i forbindelse med, at han i disse år erhvervede den fædrene gård Visselbjerg, som Hans Munk vel engang i 1612 solgte til den indvandrede tyske adelsmand Caspar *Christoffer* Gersdorff til Krischa i Oberlausitz.

Den tyske adelsmand havde i en alder af ca. 40 år d. 25. apr. 1602 giftet sig med Frederik Munks myndling Else Munk til Tåbdrup,⁸⁶⁾ havde d. 18. dec. 1604 afhændet hendes arvegods til kronen⁸⁷⁾ for samme dag eller dagen efter for sig og hustruen for livstid at blive forlenet med Lønborg bispegård;⁸⁸⁾ han arbejdede energisk på at blive jysk storgodsejer, samtidig med at han drev sine godser Krischa og Tetta i Oberlausitz, som han 1605 havde solgt til sin broder Joachim for 21.700 thaler, men nu i 1615 atter erhvervede for 28.000 thaler.⁸⁹⁾ Det lykkedes ham også at komme i besiddelse af man-

*) Fodernød = kvæg, der af fæsteren skulde fodres for jordbesidderen.

**) Skovvogn = en 14 alen lang vogn af træ, også kaldet tømmervogn, der anvendtes som landgildeydelse; anvendtes til kørsel af træ fra skoven.

ge jyske herregårde.⁹⁰⁾ Han blev i sit ægteskab med Else Munk fader til rigshovmesteren og rigsdrosten Joachim Gersdorff.⁹¹⁾

I lensregnskaberne for Riberhus len 1612-13 anføres Caspar *Christoffer* Gersdorff under sandtoldsregnskaberne*) som ejer af Visselbjerg. D. 5. juni 1613 skrives han til Visselbjerg.⁹²⁾ D. 28. okt. 1615 omtaler Frederik Munk i et brev til kansleren, Christen Friis til Borreby, at han har indgået det forlig med Christoffer Gersdorff, at han, så længe broderen Hans Munk lever, skal betale den tyske adelsmand 800 dl. årligt.⁹³⁾ Mon ikke dette i forbindelse med det omtalte mageskifte kunde tyde på, at Frederik Munk på et eller andet tidspunkt i disse år er kommet i besiddelse af den vestjyske herregård, så meget mere som han i det omtalte brev til kansleren nævner en kirke som sin sognekirke, der efter sammenhængen ikke kan være andet end Alslev kirke, i hvis sogn Visselbjerg ligger? Yderligere havde han i følge lensregnskaberne 1618-19 kronens tiende af Alslev og Hostrup sogne i fæste, netop de sogne i nærheden af Visselbjerg, som Hans Munk tidligere havde i fæste, og som derefter vel var blevet overtaget af Christoffer Gersdorff og nu tilfaldt Frederik Munk.

I hvert fald står det fast — som det vil fremgå af det følgende — at Frederik Munk i begyndelsen af 1620'erne var ejer af Visselbjerg.

I begyndelsen af 1614 kunde Frederik Munk med tilfredshed se tilbage på de forløbne år; når han på Krogsgård så ud over sine marker og enge og i de side marskenge i horisonten over vadehavet

*) Sandtold = afgift af fiskeri, som kronen pålignede alle inden- og udenlandske fiskefartøjer, som det synes, kun på Jyllands vestkyst.

kunde se Ribe domkirke og Riberhus på slotsban-
ken, som han var fortrolig med fra barndommen
og de første ungdomsår, kunde han føle sig rig; i
forårsmånederne hørtes gennem tågen brølene fra
de store flokke af øksne, der ad de plørede veje
blev drevet sydpå; i sommermånederne drev duf-
ten af korn og hø ind over den travle herregård,
hvor i hvert fald til de seneste år den evindeligt
topmavede herregårdsfrue havde forøget hans rig-
dom på børn og således været et symbol på den
frugtbarhed, der omgav ham; endelig resultatet af
årets anstrengelser, de travle høstdage og slagtnin-
gerne om efteråret, og når vinterens komme umu-
liggjorde alt udendørsarbejde, gumlede hans stald-
øksne i herregårdsstaldene rundt omkring på hans
godser og i fæstebøndernes stalde kraft i sig til at
modstå forårets strabadser, når de blev drevet
sønderud.

Allerede havde han sønner, der studerede ude i
Europa; den senere så problematiske Jørgen Munk
studerede sammen med broderen Iver 1610 i Gies-
sen,⁹⁴⁾ 1612 i Heidelberg,⁹⁵⁾ hvor han i hvert fald
1611 var blevet immatrikuleret, et par år senere
finder vi ham i Angiers⁹⁶⁾ og i Padua.⁹⁷⁾ D. 8. juni
1613 omtaler Peder Hegelund de to brødre, da de
passerede Ribe sammen med deres hovmester, den
københavnske borgersøn Peder Hansen Sture, der
efter al sandsynlighed skulde hjem for at overtage
sin præstegerning i Vejle og Hornstrup, Nørvang
h., hvortil han blev kaldet d. 12. aug. 1613, for 4.
maj 1617 at blive præst ved Helliggeist og 1620 kgl.
konfessionarius.⁹⁸⁾ Andre af Frederik Munks søn-
ner stod parat til at stævne ud, når de kom til skels-
år og alder. Det som andet kostede penge; for an-
dre adelsmænd, der var i en lignende situation,

var vejen til Kieleromslag, det store nordeuropæiske lånemarked, kun kort; dog synes Frederik Munk imidlertid at have været så velkonsolideret, at han i disse år øjensynligt kun i 1612⁹⁹⁾ havde det nødigt at søge lånemarkedet i Kiel, hvortil danske adelsmænd iøvrigt efter 1610 i stedse stigende tal stævnedes hen for at skaffe sig likvide midler.¹⁰⁰⁾

Men Frederik Munk deltog på anden vis i dette spil, hvor indsatsen var pantebreve, jord og penge, med gevinst eller tab. Sammen med Hans Munk til Visselbjerg gik han 1610 i kautions for den letsindige og godmodige Otto Christoffer Rosenkrantz til Boller, der af den holstenske adelsmand Jesper Rantzau til Schmoel på Kieleromslag lånte 2280 rdl. til 7%,¹⁰¹⁾ to år efter kautionerede Frederik Munk sammen med andre for den forgældede adelsmand for 3000 rdl., som han lånte af Didrick Pogwisch til Pettersdorf, ligeledes på Kieleromslag til 7%.¹⁰²⁾ Frederik Munk har nok gjort sig sine beregninger, da han stillede sig til rådighed for den helt økonomiske Otto Christoffer Rosenkrantz, der havde vanskeligt ved at klare sig i den hårde realiteternes verden. Heller ikke ham havde Peder Hegelund megen glæde af; han havde været i huset hos rektor Peder Hegelund 1582—84.¹⁰³⁾

På omslaget 1614 kautionerede Frederik Munk for 1000 dl. til 6% for Truid Bryske til Langesø, der var gift med hans svigerinde Else Friis; pengene var lånt af Gert Rantzau til Breitenburg.¹⁰⁴⁾

Når Frederik Munk i årene efter freden i Knærrød 1613 så bort fra sin egen snævre verden og betragtede det samfund, hvor han som adelsmand havde en privilegeret stilling, havde han ingen rimelig grund til at være utilfreds. Efter den sejr-

rige udgang af Kalmarkrigen 1611-13 kunde landet atter hævde sig som Nordens førende magt med de fordele, der flød deraf; kongen kunde bygge fæstningen i Christianstad i Skåne som en advarsel til vor østlige nabo mod forsøg på at antaste landets ledende stilling i nordisk udenrigspolitik.¹⁰⁵⁾

I stort tal strøg hollænderne stadig gennem Sundet og kunde som de førende handelsmænd i Nord-europa give de priser for korn og øksne, der var grundlaget for den dansk adels rigdom.

Fjernt fra den jyske adelsmands hverdag fandt der begivenheder sted, som han ikke havde anelse om, og som også var uænsede af datiden i øvrigt, hvor betydningsfulde de end kunde være; det var i 1614, at hollandske udvandrere slog sig ned på Manhattanøen og grundlagde Ny Amsterdam, det senere New York,¹⁰⁶⁾ samme år i øvrigt, at de franske generalstænder blev indkaldt for sidste gang før revolutionen 1789.¹⁰⁷⁾ Mere nærliggende var det naturligvis at have opmærksomheden henledt på udviklingen i Tyskland, hvor det trak sammen til det store sammenstød mellem protestanter og katolikker: i 1608 stiftedes Den protestantiske Union, 1609 Den katolske Liga.¹⁰⁸⁾ Denne ulykkelige spænding understøttede også i Danmark alt, hvad der fandtes af uforsonlighed og ufordragelighed i religiøs og moralsk henseende.

Her havde siden 1606 den luthersk-ortodokse Hans Poulsen Resen i stigende grad gjort sin indflydelse gældende og bekæmpede med held skånselsløst den hjemlige kryptokalvinisme;¹⁰⁹⁾ nedbøjet rimeligvis af sorg over sin tidligere elevs deltagelse i voldsomme, uforsonlige teologiske stridigheder døde den fromme, milde Ribebisp, Filip Melanchtons beundrer, Peder Heglund, i begyn-

delsen af vinteren 1614.¹¹⁰) 1615 kom Hans Poulsen Resen, rettroens nidkære forkæmper, på Sjællands bispestol, hvorfra han med mere end velvillig støtte fra kongen og Christen Friis til Kragerup, der 1616 efterfulgte Christen Friis til Borreby som kansler, søgte at ensrette alle danske sjæle efter den rene lutherdoms velsignelsesrige forskrifter. Hårdt slog Guds ord mod kirkernes hvidkalkede vægge, kravene til den enkeltes moralske vandel blev skærpet, heksebålene flammede over alt i landet, ikke mindst i Vestjylland.¹¹¹)

Netop som Hans Poulsen Resen kom i besiddelse af det høje bispeembede, ramtes de to brødre Hans og Frederik Munk af et knusende slag så at sige direkte fra den mand, der stod som vogter af al rettroende lutherdom. Ved et af skæbnens sære luner havde den unge Hans Poulsen Resen på et givet tidspunkt i 1584 påtaget sig hvervet som hovmester for Frederik og sandsynligvis også for Hans Munk, da de to brødre studerede i Tyskland. Resen begav sig rigtignok på vej til Tyskland, men Anders Krag var kommet ham i forkøbet, og med uforrettet sag måtte han vende tilbage til Danmark.¹¹²) Nu krydsedes hans og brødrenes veje atter, og det på en måde, der knuste Hans Munk og rystede broderen midt i hans store velmagt.

Under den stigende uforsonlige rettro måtte Hans Munks tilståelse i Varde d. 21. maj 1615 om hans forargelige og kætterske blodskamsforhold til tre vestjyske almuekvinder på højeste sted vække den retfærdigste harme. Ganske vist var kongens forhold til det sjette bud ikke ligefrem forbilledligt for undersåtterne i en rettroende luthersk stat; men Hans Munks ungdomsforvildelser fra 1590'-

erne kunde under ingen omstændigheder forblive ustraffede.¹¹³⁾

På Frederik Munk må broderens dybe fornedrelse have virket med den umiddelbarhedens styrke, som det nære familieforhold og de fælles oplevelser i barndom, ungdom og vel op igennem alle årene naturligt har fremkaldt; men for den slægtsstolte adelsmand har hensynet til børnene så afgjort spillet en meget væsentlig rolle; og hvor forfærdeligt må det så ikke have været for ham direkte at blive anklaget for at have været broderens medskyldige? Den ene af de implicerede søstre, den noget fordægtige Kirsten Jep Jespersens, søgte at drage ham ind i sagen. Der må have været trykkende dage på Krogsgård og Rugballegård, hvor han i hvert fald holdt til en del af tiden, da alt endnu var usikkert, og han kunde regne med den mulighed at blive stillet for den ikke videre sikre jordiske retfærdighed. Som det synes, var det er brev fra fru Sofie Friis til kanslerens hustru, der rensede ham i myndighedernes øjne. Man forstår formentlig hans reaktion, når han ønsker, at Kirsten Jep Jespersens fra Alslev ikke skal henføres til hans sognekirke, som ikke kan være andet end Alslev kirke ved Visselbjerg.¹¹⁴⁾

Frederik Munk har sikkert opholdt sig i København i de tunge dage, da broderens sag var for herredagen. D. 30. maj 1616 blev Hans Munk henrettet foran Københavns slot. Det var sørgelige dage, vidt forskellige fra de glade kroningsdage tyve år tidligere.

Fire dage efter, at Hans Munk så hårdt havde bødet for sin ungdoms forvildelser — d. 3. juni — gik der dom i en sag mellem Knud Gyldenstjerne til Timgård, lensmand på Hald, på den ene og

Frederik Munk på den anden side, overværendes alt rådet.¹¹⁵) Det har sikkert været en mager trøst for Frederik Munk at vinde sagen, der i øvrigt drejede sig om en i og for sig mindre væsentlig strid mellem Knud Gyldenstjerne og sognepræsten Jørgen Jensen Urlev til Tim og Madum s. D. 23. maj 1615 havde kongen beordret Frederik Munk til sammen med bispen i Ribe, mag. Iver Iversen, at ordne sagen,¹¹⁶) altså netop i de samme dage, da de bevægede forhør over Hans Munk fandt sted i Varde. Kongen var da ikke bekendt med anklagen mod Frederik Munk. Det kan under de givne forhold sikkert ikke undre, at Frederik Munk først d. 12. dec. 1615 så sig i stand til at dømme parterne imellem.¹¹⁷) Fra myndighedernes side blev det med andre ord tydeligt over for offentligheden tilkendegivet, at man betragtede Frederik Munk som fuldstændigt rensat for den alvorlige mistanke, der havde været rettet imod ham; man lod ham fortsætte med den omtalte sag. Desuden fik han d. 8. juni 1616 ordre til at påtage sig værgemålet for sin svigerinde jomfru Lisbeth Friis, som hendes farbroder Jørgen Friis til Krastrup, lensmand på Sejlstrup, på grund af skrøbelighed måtte opgive.¹¹⁸) Det trak dog ud med at få alt til at gå kristeligt og ret til med overladelsen af værgemålet. Tre år efter havde den nye værge endnu ikke fået alt hendes gods i forsvar, og han fik derfor befaling om at bringe sagen i orden inden Mikkelsdag samme år.¹¹⁹) Det har nok knebet lidt med Frederik Munks interesse for sagen. Det blev ham pålagt at optage sin myndling i sit hus, hvad han øjensynligt ikke var glad for; hun havde måske allerede da anlæg for det onde levned, der ca. 1640 førte til, at hun blev indespærret.¹²⁰) Hun i hvert

fald havde ikke meget udbytte af den bog: »ABC aff bibelske Ordsprock, det er de kortiske, lettiske oc brugeligste Sprock aff Bibelen efter ABC faar Børn«, som den fromme Peder Hegelund 1588 udgav til bedste for Albret Friis's døtre; det gik ikke så let at lære hende »at elske tugt og god opdragelse og vænnes til dyd og Guds frygt.«¹²¹⁾

Der stod imidlertid trods al sorg og kummer i sommermånederne 1616 mange opgaver tilbage, der ventede på deres løsning. Det var først og fremmest nødvendigt at bringe den henrettede broders efterladenskaber i orden.

I det ovenfor omtalte brev til kansler Christen Friis til Borreby d. 28. okt. 1615 kommer Frederik Munk bl. a. ind på en »kontrakt og forlig« mellem ham og Christoffer Gersdorff, indgået i København, angående 800 dl., som Frederik Munk skulde betale den tyske adelsmand årligt, så længe broderen Hans Munk levede. Hvad der ligger til grund for dette forlig, ved vi på nærværende tidspunkt ikke, muligvis drejer det sig som tidligere omtalt om Frederik Munks overtagelse af Visselbjerg; men vi ved intet med bestemthed herom.

Men Frederik Munk klagede i hvert tilfælde til kansleren over, »at Christoffer Gersdorff ubilligen slige penge af mig efter forbemeldte min fattige broders lejlighed fordrer, efterdi en fangen mand er lige ved en død mand, alstund han ikke er på fri fod.«

Vi ved ikke, hvad kansleren svarede herpå. Men d. 9. jan. 1616 fik Christoffer Gersdorff på Skads herreds ting medhold i sin sag mod Frederik Munk, for så vidt som herredsfogden Niels Kallesen i Tjærnborg gav ham tilladelse til æskning, d.v.s. fordring om gældsbetaling efter foregående dom, hvad

Frederik Munk naturligvis efter foranstående udredning ikke kunde anerkende, så meget mere som han havde henvist sagen til kongen og rigens råd. Han appellerede til Viborg landsting, hvor sagen kom for d. 17. febr. 1616; her blev den indviklede sag udsat en måned¹²²⁾ for atter at komme for d. 16. marts 1616 med det udfald, at de to drevne adelsmænd foretrak forlig, således at Christoffer Gersdorff afstod fra dom og æskning, og Frederik Munk gik ind på at betale 400 enkende rdl. og 30 dl. i mønt eller opgæld tredie påskedag samme år — og dermed »deres trætte aldcles at være nederlagt.«¹²³⁾

Hurtigt efter broderens død tog han i øvrigt fat på at redde så meget som muligt af boet, så meget, at han personligt ikke kom ud for ubehageligheder i form af tab m. m.; når alt kom til alt, skulde livet leves videre, og sorg burde ikke medføre, at man kom i forringede økonomiske forhold. D. 16. juni fik han brev udstedt på, at der blev åbnet ham adgang til broderens gods og breve, der stod forseglede i Varde, for der at finde nogle breve, der var nødvendige for ham til at forsvare sit gods med — vel Visselbjerg, som han som tidligere omtalt nok har været i besiddelse af på det pågældende tidspunkt. Det blev i den anledning pålagt lensmanden på Riberhus, Albret Skeel, og Gunde Lange til Bregninggård at begive sig til Varde, åbne brevkisterne og med største flid opsøge de breve, der angik Frederik Munks eget jordegods, levere ham de omtalte breve mod nøjagtig reversal,*⁾ indlægge denne i brevkisterne og siden igen forsegle kisterne med de tilbageblevne breve, som

*) Reversal = specificeret fortegnelse; genpart.

skulde blive der til bedste for Hans Munks kreditorer og andre.¹²⁴) D. 17. april 1619 fik han en lignende tilladelse til atter at gennemløbe de forseglede brevkister i Varde for at finde breve, der vedkom hans afdøde fader, Jørgen Munk til Visselbjerg og Oksvang, og broderen Hans Munk.¹²⁵)

Frederik Munk havde fået den oprejsning, som han vel nok kunde gøre krav på; han kunde atter helt og fuldt hellige sig det, som var det væsentlige for ham, virksomheden som godsejer. Og her havde han fuldt op at gøre.

Da kronens bønder, der havde jord øst for Krogsgård møllebæk, havde benyttet sig af lejligheden til at drive ålefiskeri i den del af bækken, der løb mellem Tjæreborg enge og Krogsgård enge, opstod der naturligvis trætte mellem herremanden og kronens bønder om fiskerettighederne, så meget mere som kronens bønder i antal her overgik Frederik Munks bønder.¹²⁶) Allerede 1616 var striden i fuld gang; d. 2. sept. 1617 kunde Frederik Munk på Skads herreds ting mønstre 16 vidner, hentet vidt og bredt fra: fra Skads, Varde, Tjæreborg, Vognsbøl, Fovrfeld, Kokspang, Toftnæs, Solbjerg, Novrup, Kvaglund, ja, helt fra Rugballegård. Et par stykker af dem i hvert fald må have været godt oppe i årene; men det var da også hans hensigt, at de med deres alders vægt sammen med de andre skulde overbevise tinget om, at fra 20 til 50*) år tilbage i tiden havde »fremsetter og hamsæt-

*) Iflg. recessen af 1547 § 26 var 20 års hævdstid blevet indført i dansk ret, og det var tydeligt nok den bestemmelse, som Frederik Munk vilde skyde sig ind under.

ter *) i Krogsgård møllebæk altid været brugt til Krogsgård i forne Frederik Munks tid, såvel som i hans forældres og formands tid, ulastet og ukæret i alle måder.« En svaghed ved disse vidnesbyrd var det unægteligt, at flere af vidnerne letsindigt udtalte sig om ting, de ikke vidste besked om. Hvorledes var det f. eks. muligt at vidne om, at Jørgen Munk og Dorthe Galt havde været i besiddelse af gården på et tidspunkt, da deres søn i flere år havde siddet på den som ejer?

Vidnerne hævdede endvidere, at det havde været almindelig anerkendt, at Krogsgård havde eneret på hamsæt og fiskeri i Krogsgård møllebæk mellem havet og Krogsgård hamsæt, og at der ikke havde været ålegårde eller hamsæt i brug mellem Krogsgård hamsæt og Krogsgård mølle, »siden Søndermærsk blev opbyggt og lagt under Krogsgård.«¹²⁷⁾

Yderligere kunde Frederik Munk føre Christen Kallesen fra Tjæreborg frem for tinget til gunst for sig; Christen Kallesen kunde bevidne, at han havde tilbudt herremanden en okse, ja, han var villig til at tilbyde to, hvis han kunde få et hamsæt i bækken næst efter ham;¹²⁸⁾ til al overflod kunde han d. 9. sept., hasteligt indkaldt sammen med broderen Niels Kallesen i Tjæreborg, der vel må være identisk med den Niels Kallesen, der fra 1604 til 1632 var herredsfoged i Skads herred,¹²⁹⁾ i enighed med ham bekræfte vidneudsagnene fra den foregående tirsdag. Denne broderlige samdrægtig-

*) Ham, også skrevet hamme (besl. med ham = fisk), lille træindrammet ruse, der især anvendes til ålefangst; jfr. ålehamme = åleruse.

Hamsæt = ålesæt, det sted, hvor man har ret til at sætte åleruser. Ålesæt bruges også som betegnelse for selve ålestadet.

hed led desværre af den skavank ikke at være blevet bekræftet med oprakte fingre og helgensed.¹³⁰⁾

Derefter slog man alarm på Riberhus; d. 25. nov. varslede lensmanden på Riberhus for Krogsgård port Frederik Munk for hjemmelsbrev for fiskeri i Møllebækken på Skads herreds ting d. 2. dec. Samme dag og ugedagen før — d. 18. nov. — var de 16 tidligere omtalte vidner blevet stævnet sammesteds hen i samme anledning. På herredstinget d. 2. dec. fik ridefogden på Riberhus, Jens Sørensen, hjemmelsbrev på, at kronens tjenere i Tjæreborg havde ret til fiskeri midtstrøms i Krogsgård møllebæk, »som løber fra Krogsgård mølle udi havet«, forsåvidt kronens jord stødte op til den omtalte bæk.¹³¹⁾

Der var bønder nok til at vidne til fordel for ridefogden, bl. dem overraskende nok Niels Kallesen i Tjæreborg, som nok i mellemtiden var kommet i tanke om, at han bedre på denne måde kunde fremme sin broders ønske om at komme til at fiske i bækken; Christen Kallesen kom da på den måde også nemt om ved sit pæne tilbud om de to okser. Godt var det, at de to brødre ikke havde aflagt ed på deres udsagn tre måneder i forvejen. Men hvis den omtalte Niels Kallesen virkelig er identisk med herredsfogden i Skads, kommer hans adfærd unægteligt til at tage sig højst besynderlig ud.¹³²⁾

Hans Jessen, der som delefoged varetog kronens interesser på herredstinget, fandt ikke Frederik Munks beviser fyldestgørende og udstedte d. 2. dec. det ønskede hjemmelsbrev. Han var iøvrigt ligesom herredsfogden fæster under kronen.¹³³⁾ Delefogden var vist ikke videre glad ved situationen, og han foretrak tre uger efter d. 23. dec. at

komme med en uendelig dom*) i sagen, til trods for, at det i og for sig var klart nok, at Frederik Munk ikke kunde fremføre virkelige beviser for, at han havde eneret til fiskeriet; delefogden kviede sig ved at træffe en afgørelse, som han muligvis kunde blive draget til ansvar for.¹³⁴⁾

For snapstinget i Viborg d. 17. jan. 1618 stævnedes Frederik Munk nu delefogden for hjemmelsbrevet som ulovligt udstedt; bl. a. havde Jep Pedersen i Tjæreborg, som havde Krogsgård mølle i fæste, ikke modtaget lovligt varsel, som det sig burde. Hjemmelsbrevet var stridende mod recessen;¹³⁵⁾ Frederik Munk må her mene Kolding reces 1558 § 31, der lyder: Item må och skulle Danmarkis rigis råd och adel nyde och beholde dieris fiskeri for dieres egen grund, desligste fiskegårde, fiskeboder och anden fiskeri, som de af arilds tid och besynderligen udi konning Hanses tid hafve haft«. ^{136**)}

Desuden havde han stævnet ærlig og velbyrdig mand, hr. Albret Skeel til Fusingø, Danmarks riges råd og admiral, kgl. majestæts befalingsmand på Riberhus, om han havde noget dertil at svare. Ærlig og velbyrdig mand og strenge ridder Albret Skeel kunde kun hævde, at der var udstedt varsel i overensstemmelse med loven; landstinget kunde derefter kun anerkende hjemmelsbrevet som gyldigt.¹³⁷⁾ Albret Skeel bestred i øvrigt de 16 vidners erklæring af 2. sept. 1617, idet »han formente, de mere forn^e ærlige og velbyrdige mand Frederik Munk til vilje skulde have vondet, end dennem af

*) Uendelig dom = en dom, der ikke indeholder en endelig afgørelse, men tager forbehold over for en mulig senere bevisførelse til gunst for den dømte.

**) Jfr. reces 1547 § 20, håndfæstningen 1536 § 11.

sagens lejlighed og tildragelse skulde være bevist.« Niels og Christen Kallesens vidnesbyrd d. 9. sept. var kun »løse ord og tale«, da de ikke havde aflagt ed; der var endvidere ikke givet varsel for deres vidnesbyrd, og de burde erklæres for magtesløse.

Frederik Munk fremlagde derefter i retten tingsvidnerne af 2. sept. og 9. sept. 1617; men Albret Skeel bestred deres gyldighed, dels af de allerede anførte grunde, dels fordi flere af de 16 vidners udsagn overhovedet ikke kunde dække den tid, Frederik Munks forældre havde været i besiddelse af Krogsgård; de kunde jo i virkeligheden kun udtale sig om forholdene ca. 20 år tilbage i tiden — altså knap nok den tid, som han selv havde været ejer af herregården.

Retten gav Albret Friis medhold, og den kendte vidnerne magtesløse.¹³⁸⁾

Lensmanden på Riberhus havde ligeledes stævnet delefogden Hans Jessen i Uglvig, fordi han d. 23. dec. 1617 havde udstedt en uendelig dom, skønt sagen var oplagt. Også på dette punkt fik kronen medhold; sagen skulde atter for herredstinget, og delefogden skulde, når de implicerede atter lovligt var stævnet, udstede en endelig dom, som sig burde.¹³⁹⁾

Frederik Munk fik altså ikke meget ud af de mange anstrengelser for at bevise sin eneret til fiskeriet i møllestrømmen; han kunde fremføre, at kronens bønder var part i sagen, at de som brødre, svogre og slægtninge i øvrigt havde truffet aftale indbyrdes om, hvad de vilde vidne på tinge, og selv om deres vidne blev anerkendt, havde han dog efter recessen og håndfæstningen mange års rolige hævde på fiskeriet i møllestrømmen, og bøndernes fiskeri var i øvrigt til skade for hans gårdmølle,

»som ikke kunde have sin rette færd og udflod for bagvand«, hans møller i Tjæreborg mølle(!), som havde Krogsgård mølle i fæste, havde ikke fået et lovligt varsel m. m. Det eneste, han fik ud af sine anstrengelser, var, at Albret Skeel nok vilde gå med til at underkende det vidnesbyrd, som kronens bønder havde afgivet;¹⁴⁰⁾ men det medførte ikke, at Frederik Munk havde bevist sin eneret til fiskeriet i Krogsgård møllestrøm; hans argumenter var jo på så at sige alle punkter blevet underkendt.

Dette uheldige udfald af striden om fiskerettighederne i Krogsgård møllebæk var naturligvis ikke tilstrækkeligt til at hindre Frederik Munk i på andre områder at søge sig sådanne fordele, som han skønnede fremmende for sin virksomhed som gods-ejer. Netop ud fra denne betragtning må man se hans bestræbelser for at afrunde sine ejendomme i Sneum sogn så godt som muligt. Han mente, det var fordelagtigt for ham at komme i besiddelse af Sneum præstegård, der ikke var blevet berørt af Sneum bys nedlæggelse omkring 1610, og som stadig lå til kronen. Han kunde tænke sig at få den i bytte mod en gård i Allerup, der efter hans opgivelser skulde være lige så god som præstegården. Kongen ønskede dog i et brev af 19. aug. 1620 at sikre sig, at mageskiftet kunde ske uden skade for kronen eller præsten. Derfor blev det pålagt lensmanden på Riberhus og Ribebispen Iver Iversen at påse, at præsten ikke kom i forringede forhold ved et eventuelt mageskifte.¹⁴¹⁾ D. 12. jan. 1621 kunde kongen meddele Albret Skeel, at Frederik Munk havde forpligtet sig til at sætte den omtalte gård i Allerup i lige så god stand som Sneum præstegård.¹⁴²⁾

Ved mageskiftet d. 16. jan. 1621 fik Frederik Munk da Sneum præstegård med eng til 100 læs hø, dog med det forbehold, at præsten skulde beholde alt fiskeri, som lå til gården, have ret til at lade sit kvæg gå i fællig i marken efter høsten, ret til at lade grave klyner til nødtørft i Sneum mose og ret til årligt at lade bjerge 25 læs tørv i Smørpøt mark og hede; til den nyoprettede præstegård i Allerup, der bestod af en gård med eng til 80 læs hø, kom i Jerne sogn i Gammelby 1 bol med ret til 8 læs hø i Krogsgård mark, dertil 7 læs hø i Allerup mark, som præsten nu selv brugte, og 13 læs hø, som da brugtes af to bønder i Tjæreborg.¹⁴³⁾

Frederik Munks vurdering er nok ikke faldet sammen med det skøn, som kronens vurderingsmænd kom med, hvad man vel heller ikke turde vente. Om Frederik Munk så har fået Sneum præstegård for dyrt køb, får stå hen.¹⁴⁴⁾ Med vort kendskab til ham kan det betvivles.

Betegnende nok blev det pålagt Albret Skeel at påse, at Frederik Munk med det allerførste efterkom sine forpligtelser over for præsten. Herremandens genbrev*) skulde snarest sendes til præsten for altid at blive ved præstegården.¹⁴⁵⁾ Det har i øvrigt sikkert været et irritationsmoment for Frederik Munk, at præsten havde ret til fiskeri i Sneum å, en herlighedsret, som han kun nødigt gav fra sig. Den adelige Claus Lauridsen Barfod var den første præst, som boede i Allerup præstegård.¹⁴⁶⁾

(Fortsættes).

*) Genbrev = skriftlig forpligtelse.